

KESERŐ IGAZSÁGOK KORNAI JÁNOSTÓL¹

BESSENYEI ISTVÁN
Pécsi Tudományegyetem

2021. október 18-án, 94 éves korában elhunyt a hazai közgazdaságtudomány egyik legjelentősebb művelője, Kornai János akadémikus, aki egyúttal vezető külföldi egyetemek (pl. Harvard, Princeton, Stanford) professzora, díszdoktora, számos díj kitüntetéttje volt. Nemzetközi publikációi mellett magyarul is megjelentek tanulmányai. A Szigma folyóiratban önállóan vagy társszerzőkkel 11 cikket közölt, s ezáltal lapunk egyik kiemelt szerzője volt.² Két nagyhatású monográfiája, az „Anti-equilibrium” (1971) és a „Hiány” (1980) megjelenése közötti időszakban, majd azt követően például Simonovits Andrással több közös tanulmányt publikált, 1982-ben pedig önálló cikket közölt a szocialista gazdaság leíró-magyarító elméleti modelljeiről.³ Folyóiratunk szerkesztőse a jelen tanulmánnyal tiszteleg Kornai János emléke és munkássága előtt.

Kornai János az említett 1982-es Szigma cikkének 6. szakaszában a szocialista gazdaság leíró-magyarító modelljeinek témájában felmerülő további kutatási feladatokat vette számba. A tervgazdasági rendszer összeomlása azonban e kutatási terv módosítását tette szükségessé. A továbbiakban elsősorban azt kellett tisztázni, hogy a vállalati viselkedés *Hiány*ban adott mikro szintű, illetve szubmikro szintű megalapozása mennyiben alkalmazható a piaczgazdaság körülményei között. Az eredmények fényében megállapítható, hogy Kornai munkássága rendkívül jelentős mértékben járult hozzá mind a tervezett gazdaság összeomlásához vezető mechanizmusok, mind pedig az összeomlás után kibontakozó folyamatok megértéséhez, ezért jelen tanulmány ebből a szempontból tekinti át Kornai János munkásságát. Mielőtt azonban ezt megtennénk, érdemes a Kornai által kidolgozott és felhasznált elméleti alapokat is szemügyre venni.

Egyet kell érteni Chikán (2004) azon megállapításával, mely szerint az *Anti-equilibrium* képezte Kornai kutatásainak archimédeszi pontját. Simonovits (2018) nyomán ebből most azt a megállapítást emeljük ki, mely szerint a piac szereplői nem kizárólag árjelzésekre reagálnak, hanem viselkedésüket mennyiségi jelzések, vagy a médián keresztül érkező információk is befolyásolják. Hasonló feltevést alkalmaz disequilibrium modelljében például Benassy (1973) is. Könnyebb lesz felmérni Kornai eredményeinek jelentőségét, ha egy ilyen egyszerű disequilibrium modellt alaposabban szemügyre veszünk.

Tekintsünk tehát egy háromszektoros gazdaságot, ahol a háztartási szektor homogén munkát kínál a vállalati szektor számára (N^s), s az utóbbi

¹Beérkezett 2021. október 10. E-mail: bessenyei.istvan@tkk.pte.hu.

²Temesi (2020)

³Kornai-Simonovits (1975a), (1975b), (1982), Kornai (1982)

által előállított homogén terméket (Y) fogyasztja (C), továbbá a kormányzati szektor is a vállalatok által előállított termékek iránt támaszt keresletet (G). Ekkor a termékpiacon egyensúly feltétele: $C + G = Y$, a munkapiaci egyensúly feltétele pedig $N^d = N^s$, ahol N^d a munkakereslet. Legyen továbbá P a vállalatok által előállított termék ára, jelölje W a nominálbért, és tegyük fel, hogy a pénzmennyiség változatlan! Ekkor P és W mozgásegyenletei:

$$\begin{aligned}\frac{dP}{dt} &= \alpha(C + G - Y) \\ \frac{dW}{dt} &= \beta(N^d - N^s),\end{aligned}\tag{1}$$

ahol α és β az áralkalmazkodás sebességétől függő pozitív paraméterek.

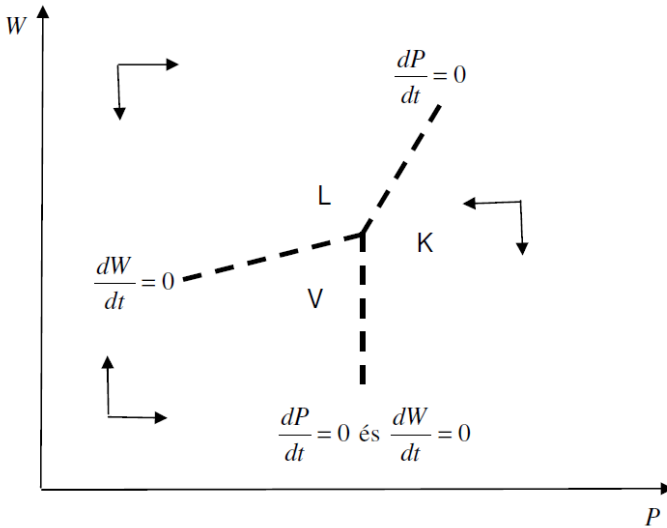
Az (1) rendszer alkalmas a walrasi egyensúlyt biztosító (P, W) árvektor meghatározására, továbbá az egyensúly egzisztenciájának, unicitásának és stabilitásának megmutatására. Csakhogy ezúttal a fogyasztói kereslet nem csupán az árvektortól függ, hanem mennyiségi jelzésektől is. Ilyen mennyiségi jelzés lehet például a termékpiacon tapasztalható hiány, ami a munkakínálatot is befolyásolhatja: $N^s = N^s(W, P, \bar{C})$, ahol $\bar{C} = Y - G$ és $dN^s/d\bar{C} \geq 0$. Hasonlóképpen a vállalati szektor kínálata sem kizárólag az árvektortól függ: azt is korlátozhatja egy mennyiségi jelzés: a munkakínálat: $Y = Y(W, P, \bar{N})$ és $dY/d\bar{N} \geq 0$. Arra pedig már Keynes is rámutatott, hogy a munkakereslet (N^d) elsősorban nem a reálbértől függ, hanem a hatékony kereslettől. Modelünkben ez a kormányzati kiadások exogén nagyságának és a háztartási szektor fogyasztásának összege. Utóbbit azonban szintén befolyásolhatja néhány mennyiségi jelzés: a háztartási szektor vagyona, vagy a munkapiacon fellépő keresleti korlát. Ha a háztartások nem tudják a reálbér adott nagysága mellett a számukra optimálisként adódó munkakínálatot kifejezni, akkor munkakínálatukat a munkapiacon fennálló mennyiségi jelzés, a munkakereslet határozza meg. Ebben az esetben jövedelmük is exogén adottsággá válik, s fogyasztásukat ez határozza meg, nem pedig a reálbér.

Az (1) dinamikus rendszer fázisdiagramját az 1. ábra mutatja be. A P és W változatlanságát reprezentáló, szaggatottal berajzolt nyugalmi vonalak a pozitív síknegyedre három tartományra osztják.⁴ A K-val jelölt régiót keynesi típusú munkanélküliség jellemzi. Ez azt jelenti, hogy a munkapiaci túlkínálat mellett a termékpiacon is túlkínálat van, ezért itt mind P , mind pedig W csökken. Más a helyzet az L-lel jelölt régióban, ahol klasszikus munkanélküliség áll fenn. Ebben a helyzetben a munkapiacon túlkínálat van, a termékpiacon pedig túlkereslet, következésképp W csökken, miközben P növekszik. V jelöli a visszafogott infláció régióját, itt mindkét piacon túlkereslet van, következésképp mind P , mind pedig W növekszik.

Az endogén változók (1) differenciálegyenlet-rendszer által előírt változásának lehetséges irányát az egyes régiókban elhelyezkedő kis nyilak jelölik. E szerint a klasszikus munkanélküliség hosszú távon nem maradhat fenn, onnan

⁴A nyugalmi vonalak meredekségéről, illetve a walrasi egyensúlyt reprezentáló $dP/dt = 0$ és $dW/dt = 0$ pont alatt elhelyezkedő két nyugalmi vonal egybeesésének okairól lásd Bessenyei (2007).

vagy a keynesi munkanélküliség, vagy pedig a visszafogott infláció állapotába kerül a gazdaság. A modell jól tükrözi a XIX. század utolsó évtizedeitől mintegy száz éven át az európai gazdaságokban végbement folyamatokat. A XIX. század végén a legtöbb európai gazdaság a klasszikus munkanélküliség állapotában volt. Innen a középkelet-európai országok a visszafogott infláció tartományába kerültek, hisz a szocialista gazdaságot mind a termékpiacon, mind pedig a munkapiacon túlkéréslet jellemezte. Európa nyugati felén pedig, az I. világháborút követően a keynesi típusú munkanélküliség vált jellemzővé. Az is látszik az 1. ábrán, hogy változatlan pénzmennyiség esetén a visszafogott infláció tartományából nincs átmenet a keynesi munkanélküliség felé. Kornai *Hiány* című könyve ugyanakkor egy ilyen átmenet lehetőségét alapozza meg. Ennek során a vállalati viselkedés korábban mélyebb mikroszintű modelljére volt szüksége.

1. ábra. Az (1) dinamikus rendszer fázisdiagramja

A szocialista vállalat viselkedésének mikroszintű megalapozása abból indul ki, hogy a vállalat elsősorú érdeke nem a terv teljesítése, esetleg túlteljesítése, és nem is az 1968-as reform nyomán előtérbe került nyereségesség, hanem az, hogy működését a vállalat minden körülmények között fenntartsa. Abban az esetben is, ha bevételei a működés költségeit hosszabb távon sem fedezik. Ennek eléréséhez a hatékonyság javítása mellett számos további eszköz áll rendelkezésére:

1. A magas termelési költségek vevőkre történő áthárítása.
2. Az adórendszer, illetve a pénzügyi szabályozók befolyásolása, egyedi, többnyire nem nyilvános engedmények kiharcolása, vagy a kivetett adó meg nem fizetése.

3. Állami támogatás kiharcolása abban az esetben is, ha ezzel szemben semmilyen többletteljesítmény nem áll.
4. Olyan hitelek felvétele, melyek határidőre történő törlesztése nem feltétlenül lehetséges, vagy esetleg a partnerek (beszállítók, munkavállalók) részéről történő hitelezés kikényszerítése.
5. A likviditási problémák külső tőkebevonás révén történő kiküszöbölése.

Puha költségvetési korlátnak nevezi Kornai azt az esetet, amikor a vállalatnak rendszeresen lehetősége van a fenti eszközök közül egynek vagy többnek az alkalmazására.

A szocialista vállalatok további jellemzője, a puha költségvetési korlát mellett, a mennyiségi hajszja. Ez azt jelenti, hogy a vállalat igyekszik minél többet termelni. Azért, mert egyrészt ezt várják el az elégedetlen fogyasztók csakúgy, mint a felettes hatóságok (ágazati minisztérium, pártbizottság). Másrészt, minél többet termel a vállalat, annál kedvezőbb alkupozícióba kerül a költségvetési korlát puhítására irányuló tárgyalásai során. A pillanatnyi időhorizonton felmerülő nehézség az, hogy a termelés növelésének ezen szándéka rendszerint valamilyen erőforráskorlátba ütközik. A probléma kezelése során a vállalatok az alábbi kényszeralkalmazkodási technikákat alkalmazzák:

1. A kibocsátás hozzáigazítása a legszűkebb erőforráshoz. (Termeljünk annyit, amennyit tudunk!) Ennek következménye, hogy a vállalatnál improduktív erőforráskészletek halmozódnak fel. Ezek azért improduktív erőforráskészletek, mert komplementer erőforrás hiányában nem teszik lehetővé a termelés bővítését.
2. A hiányzó erőforrás helyettesítése egy másikkal. (Termeljünk úgy, ahogy tudunk!) Ezt nevezi Kornai kényszerhelyettesítésnek. Következménye rendszerint minőségromlás és/vagy költségnövekedés.
3. A termelés időbeli ütemezésének hozzáigazítása a rendelkezésre álló erőforrásokhoz. (Termeljünk akkor, amikor tudunk!) Az ilyen intertemporális kényszerhelyettesítés következménye a kampányszerű termelés, a hó-, vagy évvégi hajrá.
4. A termékszerkezet kényszerű módosítása. (Termeljünk azt, amit tudunk!) Ennek természetes következménye, hogy a vevő is a 2. pontban leírt kényszerhelyettesítéshez kénytelen folyamodni.

Kornai abban az esetben beszél hiányról, ha a vállalat a termelés során a fenti pillanatnyi kényszeralkalmazkodási technikák⁵ valamelyikét kénytelen alkalmazni. Így a hiány fogalmát a kereslet és kínálat viszonyánál mélyebben, a termelésben alapozza meg. Kornai szerint az egyes vállalatoknál egységnyi

⁵ Arról, hogy ezek a pillanatnyi kényszeralkalmazkodási technikák az utóbbi időben miként honosodtak meg a hazai közgazdászképzésben lásd Bessenyei (2013).

idő alatt alkalmazott pillanatnyi kényszeralkalmazkodási technikák mennyisége hosszabb távon stabilitást mutat. E stabil nagyságok társadalmi képződmények, s ezt nevezi az egyes területeken a hiány normálértékének.

Rövid távra szóló termelési tervének kialakítása során a szocialista vállalat egyrészt azt veszi figyelembe, hogy mekkora volt a hiány intenzitása az előző időszakban. Ha abnormálisan magas volt, akkor lazítja a tervet, ellenkező esetben feszíti. Másrészt figyelemmel kíséri a terv által érintettek (dolgozók, fogyasztók, minisztérium, pártbizottság) követelését, tiltakozását is. Mivel a minisztérium többször él az erőforrások átcsoportosításának, illetve a felhasználás kampányszerű korlátozásának⁶ lehetőségével, a vállalat kénytelen biztonsági stratégiát folytatni. Ez azt jelenti, hogy igyekszik a lehető legtöbb erőforrást beszerezni, és tartalékolni, így az improduktív erőforráskészlet rendszerint magas, az erőforráskereslet árrugalmassága pedig alacsony.

A mennyiségi hajszja következtében a vállalatok rendszerint nagyobb kibocsátást terveznek, mint amennyi minimális átlagköltséggel előállítható, így az átlagköltség a termék árát gyakran meghaladja, ennél fogva a vállalat veszteségesse válik. Tekintve, hogy termelését a vállalat a fogyasztók érdekében, illetve a minisztérium nyomására növelte, kézenfekvőnek tűnik, hogy ebből fakadó veszteségét állami támogatásból, vagy adókonnyítések révén kell kompenzálni.

Kornai rámutat továbbá arra, hogy a pillanatnyi kényszeralkalmazkodási technikák rendszeres alkalmazása mellett folyó termelés rengeteg idegeskedéssel, kapkodással, feszültséggel jár, ami aszimmetrikus viszonyt hoz létre termelő és fogyasztó között. A termelő úgy érzi, hogy a fogyasztó rendelkezésére bocsátott termék mögött jelentős teljesítmény húzódik meg, ugyanakkor tisztában van vele, hogy a vételár megfizetésének nincs meghatározó jelentősége a vállalat működésének fenttartása szempontjából, az inkább egyfajta barátságos gesztus. Ebben az aszimmetrikus helyzetben pedig a vevőnek nincs lehetősége arra, hogy a kínálat szerkezetével, illetve minőségével kapcsolatos igényeinek érvényesítését is megkísérelje.

A visszafogott inflációból a keynesi típusú munkanélküliségbe vezető átmenet szempontjából legjelentősebb a *Hiány* beruházáselmélete. Itt Kornai abból a téziséből indul ki, hogy a szocialista gazdaság vállalatait állandó beruházási éhség jellemzi, azaz minden vállalat mindenkor szeretne minél többet beruházni. Ezt Kornai az alábbiakkal támasztja alá:

- A vezető azonosul munkakörével, az általa irányított vállalat működését fontosnak tartja, ezért szeretné azt minél szélesebb körben kifejteni.
- Mindig létezik összehasonlítási alap, mely igazolja, hogy a vállalat termelőberendezései korszerűtlenek, elavultak. Ha ilyen összehasonlítási alap belföldön nem található, egészen biztosan létezik külföldön.
- A beruházások révén a vezető növelheti szakmai presztízsét.

⁶Ebből a szempontból is nagyon találó Soós (1986) mintegy a *Hiányra* reflektáló könyvének címe.

- Mivel a vállalat felelős a kereslet kielégítéséért, a tőkeállomány bővítése elkerülhetetlennek tűnik.
- A tőkeállomány növekedésével rendszerint együtt nő a vállalat dolgozóinak száma, ezzel együtt a vezetők anyagi elismerése is.
- A dolgozók jobb körülmények között végezhetik munkájukat.
- A dolgozók munkahelye biztosabb.
- Erősödik a vállalat tárgyalási pozíciója a költségvetési korlát puhítását célzó alkufolyamatban.

Mindezek miatt a következő egyszerű szabály alapján ítélik meg a vállalatvezetők teljesítményét: annál jobb egy vezető, minél több beruházást képes az általa irányított vállalat számára kiharcolni.

A vállalatok Kornai által feltárt, belső expanziós kényszere teljes mértékben ellentmond Keynes beruházáseméletének. Ennek oka, hogy míg Keynesnél a vállalatok permanens beruházási éhségét hatékonyan korlátozza a kudarcból vagy veszteségtől való félelem, a puha költségvetési korláttal működő szocialista vállalatok esetében ilyen korlátozó tényező nem létezik. Emiatt a beruházások exogén korlátozására van szükség, ami úgy valósul meg, hogy a pénzügyi szabályozók nem teszik lehetővé jelentősebb beruházási források képződését. Ezeket a forrásokat az ágazati minisztérium bocsátja a vállalat rendelkezésére, de a jelentősebb beruházásokról a gazdaságirányítási hierarchia felsőbb szintjein születnek a döntések. Minél nagyobb a beruházás forrásigénye, annál magasabb szinten. A rendszerint szűkösen rendelkezésre álló forrásokat, azaz a beruházási keretet pedig az egyes ágazatok beruházási lehetőségeikért versengő vállalatai között, a föléljük rendelt allokátor osztja szét.

A vállalatok beruházási igényét a kudarcból vagy veszteségtől való félelem tehát nem korlátozza. Korlátozó tényező lehet viszont egyfajta taktikai önmérséklet, amennyiben az igénylő ismeri azt a korlátot, melynek átlépése az igénylés komolyságát megkérdőjelezné. Ugyanakkor az igénylő azt is látja, hogy a beruházás végrehajtása hosszú hadjárat, sok csatával. Meg kell szerezni az allokátor jóváhagyását, biztosítani kell a kivitelezéshez szükséges erőforrásokat, el kell kerülni a begért finanszírozási források késedelmes folyósítását, esetleg csökkentését, vagy a projekt átmeneti leállítást, forrásokat kell szerezni a kapcsolódó beruházások megvalósításához, és így tovább. Mindezek mellett azonban az igénylő tisztában van azzal is, hogy csupán az első néhány csata szól életre-halálra. Ha sikerül a kivitelezés során eljutni addig a pontig, amikor a projekt már visszafordíthatatlan, akkor az igénylő a háborút megnyerte. Akkor is, ha a hadjárat során később néhány csatát még elveszít.

Az elmondottakból következik, hogy a sikeres beruházásokhoz a várható költségek erőteljes alábecslése és a kapcsolódó beruházások elhagyása szükséges az igénylés benyújtása során.

Az allokátor viselkedésének elemzése során Kornai rámutat arra, hogy az expanzió belső kényszere az allokátorban is jelen van, ezért mindig igyekeznek

több projektet indítani, mint amennyi a szétosztható keretbe kényelmesen befér. Ezért szinte a teljes keretet szétosztja az igénylők között, tartalékot nem, vagy alig képez. Pedig a mozgósítható tartaléokra már csak az alá-tervezett költségek miatt is nagy szükség lenne. Így azonban az allokátor rendelkezésére álló keret a sok megkezdett projekt miatt szétforgácsolódik, a beruházások pedig elhúzódnak, ami költségnövekedést eredményez.

Tovább súlyosbítja a problémát az allokátorok között fennálló hierarchikus viszony, ugyanis a vállalati igények kielégítéséért felelős allokátor a szétosztható keret egy fölötte álló allokátortól kapja, az egy fölötte állótól, és így tovább. A hierarchia tetején a pénzügyminiszter áll. A legfelső szintű allokátor kivételével tehát minden allokátor egyúttal igénylő is, akiben az expanzió belső kényszere éppúgy jelen van, mint a vállalatokban. Ez azt jelenti, hogy az alatta lévő szinten megjelenő igényekkel szemben restriktív: egyes igényeket elutasít, másokat csak korlátozott mértékben igyekszik kielégíteni, míg a fölötte lévő szinten elhelyezkedő allokátorral szemben expanzív: minél nagyobb szétosztható keretért harcol. A kétféle viselkedés közül pedig az expanzív viselkedés válik dominánssá, így minden allokátor a hozzá tartozó igénylők „érdekvédelmi képviselő”-jévé válik. Ennek következménye, hogy a makroökómia alapvető dilemmája, a fogyasztás versus beruházás kérdése csak az allokációs hierarchia csúcán jelenik meg.

Mindezek után a beruházási ciklus magyarázata már egyszerű. A vállalatok állandó beruházási éhsége által kiváltott fellendülés addig tart, míg az alábbi események közül egy vagy több be nem következik:

- aggasztóvá válik a fizetési mérleg helyzete,
- súlyos belső egyensúlyzavarok lépnek fel, a fogyasztás visszaesése politikailag már nehezen vállalható,
- a beruházási projektek végrehajtása során abnormálisan gyakorivá válik az erőforráskorlátba ütközés.

A fenti tűrészatárok megsértése esetén a legfelső szintű allokátor „bele-tapós a fékbe”, a beruházásokra szétosztható keretet drasztikusan csökkenti. Ahogy a fékezés az allokációs hierarchián végiggyűrűzik, egyes projekteket ideiglenesen leállítanak, mások megkezdését pedig későbbre halasztják. A fékezés periódusa addig tart, míg a korábban megsértett tűrészatárok nem normalizálódnak.

Az elmondottakból következik az első számú

Keserű igazság⁷ a szocialista gazdasági rendszer számára: a konjunktúraciklusok a tervezett gazdaságban is jelen vannak.

Ráadásul Kornai nem talál olyan mechanizmust, mely a robbanó oszcilláció kialakulását megakadályozná. Az ilyen, a szocialista gazdaság összeomlásához vezető ciklusok létrejöttének egy egyszerű modelljét mutatja be

⁷Kornai eredményeinek keserű igazságként történő említése szándékosan utal Várkonyi Zoltán 1956-ban készült filmjére, mely csak 1986-ban került bemutatásra.

Bessenyei (2006). Továbbá Kornai (1997) szerint „A költségvetési korlát megkeményítéséhez nem elegendők a kozmetikai változásokat jelentő részleges reformok; ehhez magát a szocialista rendszert kell felváltani kapitalista piacgazdasággal.”

Kézenfekvő lenne ezek után arra gondolni, hogy a Kornai által kidolgozott és fentebb bemutatott fogalmi apparátus a tervezett gazdaságok összeomlásával relevanciáját veszítette, de nem ez a helyzet, Kornai eredményei túlmutatnak a szocialista gazdaságon.

Keserű igazság a kapitalista piacgazdaság jelene számára: a puha költségvetési korlát jelenségei a kapitalista piacgazdaság keretei között is kimutathatók.

Gray és társai (1996) cikke után még gyanakodhatott az olvasó, hogy itt csupán a rendszerváltást követő néhány évben még kimutatható, átmeneti jelenségről van szó. Kornai (1997) azonban már részletes indoklását adja annak, hogy miért marad fenn tartósan a puha költségvetési korlát a kapitalista piacgazdaságban is:

- A veszteséges nagyvállalatok kemény költségvetési korlátja azok felszámolását tenné szükségessé, ez azonban a kormányzat foglalkoztatáspolitikai célkitűzéseinek elérését veszélyeztetné. Különösen jelentős ez a veszély, ha a tömeges elbocsátás következtében fellépő keresletcsökkenés által kiváltott multiplikátor és akcelerátor hatást is figyelembe vesszük.
- A kormánypárt a költségvetési korlát hatékony puhításáért a nagyvállalatoktól politikai támogatást kaphat.
- Egyszerű korrupció: a nagyvállalat lefizet néhány hivatalnokot a költségvetési korlát puhításáért.
- Elsüllyedt költségek részleges visszanyerésének lehetősége. Például egy beruházási bank számára racionális lehet egy téves döntés következtében elindított projektet tovább finanszírozni, mert így a már folyósított hitel legalább részbeni visszafizetésére számíthat, míg a finanszírozás leállítása esetén a teljes összeget azonnal veszteségként kellene leírnia.

A puha költségvetési korlát jelenléte különösen szembetűnő számos, a közelmúltban végrehajtott beruházás esetében. Érdekes néhány példát felsorolni. Az Elbai Filharmónia Hamburgban az eredetileg tervezett költségkeret 10,2-szereséből, jelentős csúszással valósult meg. A skót parlament épülete Edinburghban a tervezett költség 10,3-szorosából készült el. A projekt során az irodatermek méretét az eredeti tervhez képest megduplázták, és a bomba-biztos kialakítás igénye is csak a kivitelezés során merült fel. A berlin-brandenburgi Willy Brandt nemzetközi repülőtér esetében a költségtúllépés több mint 12-szeres, miközben hozzáértők szerint a repülőtér már a kivitelezés során is elavultnak számított. A fejlett piacgazdaságokban azonban nem csak a beruházások területén mutatható ki a puha költségvetési korlát. Duggan (2000) cikke szerint például Nagy-Britanniában a kormányzat által működtetett kórházak puha költségvetési korlátja miatt nem javult az egészségügy helyzete, az egészségügyi kiadások jelentős növelése ellenére sem.

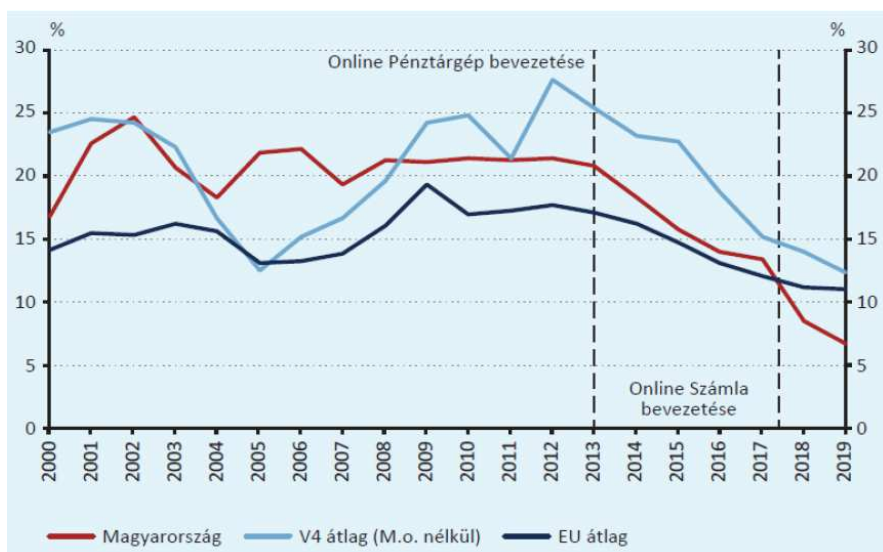
Az Európában korábban működött tervgazdaságok összeomlása mindezek után felveti a kérdést, hogy a napjainkban működő piacgazdaságokban jelen lévő puha költségvetési korlát nem veszélyezteti-e azok fennmaradását? Kornai nem ad megnyugtató választ.

Keserű igazság a kapitalista piacgazdaság jövője számára: a puha költségvetési korlát a kapitalista piacgazdaságok fenntarthatóságát is veszélyezteti.

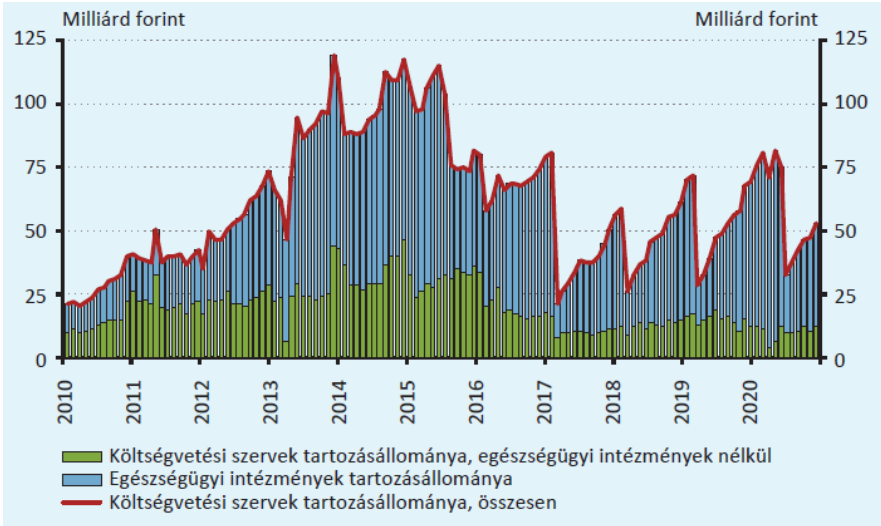
Láttuk, hogy puha költségvetési korlát mellett a vállalat viselkedése eltér a standard mikroökonómia által leírt viselkedési sémáktól. Kornai (1997) cikke pedig az alábbi következményekre hívja fel a figyelmet:

- Puha költségvetési korlát esetén az árbevétel és költségek alakulása a vállalatok számára nem élet-halál kérdése. Következésképp a vállalatok adaptivitása csökken, a vállalatok között nem a piac, hanem az alku-pozíció szelektál, a vállalati döntések kockázata pedig a társadalomra hárítható.
- A vállalatok puha költségvetési korlátja következtében nő államháztartási deficit és az infláció.
- A puha költségvetési korlát aláássa a piaci szereplők közti bizalmat, ami a versenyképesség csökkenését eredményezi.

Ami a hazai helyzetet illeti, a kép vegyes, amit két grafikon bemutatásával illusztrálunk. A makrogazdasági folyamatok alapján elméleti úton számított és ténylegesen befizetett általános forgalmi adó különbsége, az áfarés *2. ábrán* bemutatott csökkenése a költségvetési korlát keményedésére utal.

2. ábra. Az áfarés alakulása. Forrás: Európai Bizottság.

3. ábra. A költségvetési szervek és ezen belül az egészségügyi intézmények tartozásállományának alakulása. Forrás: Magyar Államkincstár.

A költségvetési szervek, de különösen az egészségügyi intézmények tartozásállományának 3. ábrán bemutatott alakulása ugyanakkor azt jelzi, hogy ebben az ágazatban a költségvetési korlát továbbra is puha.

A Kornai által feltárt keserű igazságok mellett további keserű igazság, hogy a magyar közgazdaságtudomány egy nagyszerű tudóssal lett szegényebb. Olyan kutatót veszítettünk el, akinek volt bátorsága a kemény költségvetési korlát általánosan elfogadott, ám irreális hipotézisét félretenni, a puha költségvetési korlát feltételezéséből adódó következtetéseket messzemenőig levonni nem csak a szocialista, de a kapitalista piacgazdaságra is. További keserű igazság, hogy a rendszerváltás előtti gazdaságpolitika Kornai eredményeit figyelmen kívül hagyta. Csak remélhetjük, hogy ezek az eredmények a jövőben több figyelmet kapnak, s ennek eredményeként a magyar gazdaságban a pénzügyi fejelem tovább javul, ilyen módon biztosítva a fejlődés fenntarthatóságát, és így őrizve meg Kornai János emlékét.

Irodalom

1. Benassy, J. P. (1973): *Disequilibrium Theory*. CRMS Working Paper 185, Berkeley: University of California.
2. Bessenyei, I. (2006): Puha költségvetési korlát és stop-go politika egy kétszektoros AK modellben, *Sigma*, 37(1-2), 47–59.
3. Bessenyei, I. (2007): A makroökonómia és makrogazdasági politika újabb elméletei, PTE-KTK.
4. Bessenyei, I. (2013): Az ideológia hálójából a mennyiségi hajsza csapdájába – a magyarországi közgazdászképzés átalakulásáról, *Közgazdasági Szemle*, 60, 1140–1151.

5. Chikán, A. (2004): A hiány szerepe az átmenet szellemi előkészítésében, *Magyar Tudomány*, 7, 698–707.
6. Duggan, M. G. (2000): Hospital Ownership and Public Medical Spending. *Quarterly Journal of Economics*, 115, 1343–1373.
7. Gray, C. W., Schlorke, S., Szanyi, M. (1996): A csődtörvény tapasztalatai Magyarországon 1992-1993 – Egy empirikus kutatás eredményei, *Közgazdasági Szemle*, 5, 403–419.
8. Kornai, J. (1971): *Anti-equilibrium*, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.
9. Kornai, J. (1980): *A hiány*, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.
10. Kornai, J. (1982): A szocialista gazdaság leíró-magyarázó elméleti modelljei (Egy kutatási irányzat áttekintése), *Szigma*, 15(1-2), 1–14.
11. Kornai, J. (1997): Pénzügyi fegyelem és puha költségvetési korlát, *Közgazdasági Szemle*, 11, 940–953.
12. Kornai, J. – Simonovits, A. (1975a): Szabályozási problémák Neumann-gazdaságokban, *Szigma*, 8, 81–99.
13. Kornai, J. – Simonovits, A. (1975b): Rendelésjelzésen alapuló szabályozás egy Neumann-gazdaságban, *Szigma*, 8, 281–289.
14. Kornai, J. – Simonovits, A. (1982): Egy makronövekedési modell matematikai tulajdonságai, *Szigma*, 15, 132–147.
15. Simonovits, A. (2018): Mit tanultam Kornai Jánostól? *Köz-Gazdaság*, 1, 67–73.
16. Soós, K. A. (1986): *Terv, kampány, pénz*, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó – Kossuth Könyvkiadó, Budapest.
17. Temesi, J. (2020): Tények és adatok a Szigma folyóirat 50 évfolyamáról (1968-2019), *Szigma*, 51, 3–14.